

Shrnutí

- **Malé a střední firmy** v České republice jsou **významným zaměstnavatelem**. Poskytují práci více než 70 procentům osob zaměstnaných ve firemním sektoru. Na zaměstnanosti v ekonomice se podílejí více než polovinou. Rovněž **více než polovinou participují na výkonech, výkonové spotřebě a účetní přidané hodnotě** ve firemním sektoru a ze tří pětin i na jeho tržbách, podle průměrných dat za období 2003-2010. **Průměrná nominální mzda v segmentu malých a středních firem byla v průměru za toto období o desetinu nižší než ve firemním sektoru celkem**. Naopak účetní přidaná hodnota na jednotku výkonů překonala tento poměr za celý firemní sektor, což svědčí o pozitivním a žádoucím trendu směrem k aktivitám s vyšší přidanou hodnotou jako indikátoru ekonomické vyspělosti.
- Obvykle používaný ukazatel výstupů za segment malých a středních firem v poměru k HDP - v Německu např. jde dlouhodobě o zhruba polovinu – není ze statistického pohledu příliš korektní, neboť srovnávané veličiny nejsou metodicky identické (ani při použití ukazatele hrubé přidané hodnoty). Použijeme-li však přesto toto velmi hrubé srovnání, pak malé a střední firmy v ekonomice ČR v období 2003-2010 generovaly třetinu nominálního HDP, resp. 36,5 % hrubé přidané hodnoty vytvořené v české ekonomice (v letech 2009 a 2010 byly tyto poměry nižší, tj. 32,1 % a 32,6 u HDP a 35,6 % a 36,1 % orientačně srovnáno v poměru k hrubé přidané hodnotě v ekonomice).
- Dominující postavení v segmentu malých a středních firem v ČR má **skupina nejmenších firem** zaměstnávajících **od jedné do devíti osob** –
 - Na celkovém počtu firem segmentu se podílí dlouhodobě z 96 %, v roce 2010 zaměstnávala 1,207 mil. osob.
 - Na počtu zaměstnaných osob tohoto segmentu v letech 2003-2010 se její podíl pohyboval mezi 44,5 % až 46,5 %, na počtu samotných zaměstnanců pak jen mezi 24,9 % až 26,7 %, takže je zřejmé značné zastoupení osob, které lze označit za „ne-zaměstnance“¹ (794 tis. v roce 2010).
 - Jde o firmy velmi malé, většinou charakteru sebezaměstnávání, neboť průměrný počet zaměstnaných osob v této skupině činí pouze 1,2 zaměstnané osoby na jeden subjekt.
 - Mzdová úroveň je u nejmenších firem nízká, vyplácí jen necelou pětinu (19,4 %) celkových mzdových prostředků segmentu malých a středních firem a průměrná nominální mzda netvoří ani tři čtvrtiny průměrné mzdy tohoto segmentu, ale jen 73 %. Tento poměr se navíc v průběhu let 2003-2010 zhoršoval - v roce 2010 činil rozdíl 5 623 korun při průměrné mzdě nejmenších firem ve výši 15 123 korun.
 - U výkonových charakteristik boduje skupina nejmenších firem na segmentu vesměs zhruba jednou třetinou, ale její podíl v letech 2003-2010 stále narůstaly - v roce 2010 u výkonů na 33,6 %, u výkonové spotřeby na 31,4 %, účetní přidané hodnoty 38,2 % a tržeb 34,2 % objemů celého segmentu malých a středních firem v ČR.
 - Silná je skupina nejmenších firem v poměrových ukazatelích výkonu, zejména u docílené výše přidané hodnoty na jednotku výkonů (36 % v roce 2010 proti 31 % za celý segment malých a středních firem), ale toto převýšení se v čase snižuje (v roce 2005 o téměř čtvrtinu, v roce 2010 o necelou pětinu).
 - Velmi rychle se zvýšil podíl skupiny nejmenších firem na investicích segmentu malých a středních firem v ČR – ze zhruba třetiny v počátečních letech zkoumaného období až na 51,9 % v roce 2010. Zatímco míra investic v letech 2008-2010 u větších velikostních skupin firem segmentu klesala, u nejmenších firem stoupala. Důvodem byly mj. výrazné investice do vozových parků umožněné legislativními opatřeními podpory podnikání v uvedeném období (je však obtížné odhadnout, resp. oddělit, tu část pořízovaných osobních automobilů, která mohla být nakupována s cílem saturovat spíše rodinné potřeby podnikatelů než dynamizovat vlastní podnikatelské aktivity).

¹ Kromě osob samostatně výdělečně činných (OSVČ, tj. fyzických osob s IČ) jde také pracující majitele obchodních společností (zejména veřejných obchodních společností, komanditních společností a společností s ručením omezeným), kteří nejsou ke společnosti v pracovním poměru a pro které je práce ve firmě jejich hlavní činností. Dále sem patří spolupracující členové domácností a skupina zaměstnanců, pracujících na dohody o provedení práce a dohody o pracovní činnosti.

- Velmi specifickou roli hraje v České republice skupina nejmenších firem **ve sféře zaměstnanosti**. Analýza ukázala, že zcela neplatí teze o tom, že počty těchto firem narůstají s růstem ekonomické aktivity. Naopak: skutečnost, kdy zejména lidé ze skupiny sebezaměstnávajících zanechávali svého podnikání, byla v ČR spojena s nástupem konjunktury - segment velkých a zčásti i středních firem byl nastartováním silného růstu ekonomiky schopen absorbovat pracovníky formou zaměstnaneckého poměru. Mezi roky 2004-2006 ubylo z nejmenších firem 105 tis. zaměstnaných osob, zatímco v ostatních větších firmách segmentu, ale i mimo něj, se zaměstnanost zvyšovala. Naproti tomu zde v krizovém roce 2009, ale i v roce 2010, přibýlo v úhrnu 47 tis. zaměstnaných osob, díky 50tisícovému přírůstku osob samostatně výdělečně činných. Ostatní velikostní skupiny firem pracovní místa redukovaly. Za celý segment tak došlo mezi lety 2008-2010 k úbytku počtu zaměstnaných osob o 64 tisíc.
- Plyne z toho, že mnoho pracovníků tak v dobách nepříznivého vývoje ekonomiky využívá samostatného podnikání jen jako „náhražky“ nedostatečného uplatnění na trhu práce ve formě regulérního zaměstnaneckého poměru. Tento faktický „únik“ **do podnikání** přitom není spojen s odpovídajícím růstem produktu, což dokazují tato zjištění:
 - V segmentu malých a středních firem účetní přidaná hodnota i tržby v roce 2009 meziročně výrazně klesly (-8,4 %, resp. -9,9 %), a to podstatně více, než kolik činilo snížení počtu zaměstnaných osob (-2,2 %).
 - Snížení počtu zaměstnaných osob se netýkalo nejmenších firem – u nich naopak v krizovém roce 2009 tyto počty stouply (+1,7 %, což představovalo přírůstek zhruba 20 tis. osob).
 - Specifický jev, tj. „nasávání“ pracovníků skupinou nejmenších firem, potvrzuje i dynamika z počátku konjunktury, kdy počty zaměstnaných osob nejmenších firem každoročně klesaly (v roce 2008 dokonce o 7,8 %), což indikovalo, že v české ekonomice vytvářejí pracovní místa větší a velké firmy (v samotném sledovaném segmentu v těchto letech také narůstaly počty zaměstnaných ve velikostních skupinách 50-99 a 100-249 osob).
- Ve firmách segmentu malých a středních firmy pracují v průměru pouze 2,4 zaměstnané osoby, což je dáno silnou váhou nejmenších firem, kde je průměrná velikost firmy jen 1,2 zaměstnané osoby. U největší velikostní skupiny segmentu definované 100-249 zaměstnaných osob pracuje v průměru v jedné firmě 152 osob. Přitom ve všech velikostních skupinách firem je průměrný počet zaměstnaných blíže dolní hranici definované skupiny.
- **Objem mezd** vyplacených v segmentu malých a středních firem **stoupl** za období 2003-2010 **o téměř polovinu** a tvoří přes třetinu mezd a platů vyplacených v ekonomice ČR jako celku. Jeho růst za konjunktury let 2006-2008 v ročním průměru o 8,7 % byl rychlejší než za ekonomiku jako celek (+7,7 %). Lze to zřejmě přičíst dynamizaci počtu malých a středních firem v tomto období, i celkové „tržní úspěšnosti“, která plynula zejména u firem orientovaných na obchod z možností daných vstupem do EU a která se zřejmě projevila i ve mzdové oblasti.
- V krizovém roce 2009 klesl v malých a středních firmách objem mezd (-2,4 %), mírně hlouběji než za ekonomiku jako celek (-2,1 %). Avšak zatímco v roce 2010 klesly v ekonomice proti závěru konjunktury (2008) vyplacené mzdy a platy o 1,4 %, u malých a středních firem jen o necelé procento. Mzdová data za ekonomiku byla zřejmě ovlivněna platovým vývojem v nepodnikatelské sféře, který byl i vlivem propouštění podstatně méně příznivý než ve sféře podnikatelské.
- **Lidé zaměstnaní v segmentu malých a středních firem vydělávají méně** než ostatní – v období 2003-2010 o 8,4 % v porovnání s průměrnou nominální měsíční mzdou ve firemním sektoru a ve srovnání s celou ekonomikou o 13,1 % méně. Za krize v roce 2009 se rozdíl v průměrné mzdě ještě prohloubil (na 9,1 %, resp. 13,8 %).
- Existují **výrazné rozdíly v průměrné mzdě velikostních skupin**. V roce 2010 činila průměrná mzda za celý segment 20746 korun, ale rozdíl v případě nejmenších a největších firem byl desetitisícový – zatímco lidé zaměstnaní ve firmách velikosti 1-9 osob zaměstnaných osob brali 15123 korun měsíčně, lidé ve skupině 110-249 osob 25 130 korun měsíčně.

- **Čím větší firma, tím rychleji stoupla průměrná mzda** za roky 2003-2010 – u nejmenších firem o 36 %, u největších o 54 %, Celkově za segment malých a středních firem se průměrná mzda za uvedené období zvýšila o 45,2 %, tj. o 6 463 korun. Na začátku i koncem sledovaného období zůstala zachována i skutečnost, že čím větší velikostní skupina, tím vyšší průměrná mzda.
- **Výkony (produkce) malých a středních firem** vzrostly za roky 2003-2010 o 50,1 % (v letech 2003-2007 o 47,3 %) a **dosáhly 3,962 bil. korun**. Třetinou se na nich podílejí nejmenší firmy. Propad výkonů největších firem segmentu byl za krize tak výrazný, že pokračoval i v roce 2010
- Výkonová spotřeba malých a středních firem stoupla ve sledovaném období rychleji než výkony. Naopak **účetní přidaná hodnota** rostla méně (+41,2 %) než výkony nebo výkonová spotřeba. Byla avšak stabilnější než ostatní výkonové charakteristiky – za krize poklesla méně (-8,4 %) než výkony (-11,2 %). Představuje **57,2 % účetní přidané hodnoty firemního sektoru** (rok 2010). Podíl účetní přidané hodnoty na výkonech je vyšší u malých a středních firem než celkově ve firemním sektoru.
- **Významně pozitivní proporce účetní přidaná hodnota/výkony** u malých a středních firem je vyšší než za celý firemní sektor a svědčí o vyspělosti segmentu v tomto směru. Jejich převaha v tomto ukazateli proti celému firemnímu sektoru navíc až do roku 2007 narůstala. Poté jejich podíl klesl, ale za krize i v pokrizovém roce 2010 opět docházelo k jeho zvyšování. Jde v každém případě o pozitivní rys malých a středních firem.
- **Fixní investice** malých a středních firem **stouply za pouhých sedm let (2003-2010) o dvě třetiny** a v roce 2010 přesáhly 312 mld. korun. To představovalo 62,8 % investic celého firemního sektoru. Jejich podíl narůstal i v letech 2009 a 2010 díky investiční poddimenzovanosti u projektů financovaných z veřejných peněz. Zejména v období 2008-2010 však značnou část fixních investic představovaly investice do dopravních prostředků.
- **Polovina** investic segmentu malých a středních firem **připadala** v roce 2010 **na nejmenší firmy**, které na nich přitom v roce 2003 participovaly pouze třetinou.
- Krize postihla nejvíce malé a střední firmy právě ve sféře investic. Celý segment investoval v roce 2009 proti roku 2008 méně o 21,5 %, tj. o 78,7 mld. korun, především vlivem poklesů investic větších velikostních skupin firem. Po krizi rostly investice jen u nejmenších firem. **Silná míra investic** - vyšší než za ekonomiku jako celek - zejména u nejmenších firem od roku 2008 souvisela s přijatou legislativou podporující podnikání (zejména obnovou vozových parků).
- **Nejmenší firmy dominují segmentu v mnoha parametrech, nikoli však v produktivitě práce**. Přes vysoký procentní růst zůstává v této skupině produktivita měřená tržbami na jednu zaměstnanou osobu slabá (nejslabší z celého segmentu). Nejproduktivnější podle tržeb je velikostní skupina zaměstnávající 50-99 osob s 3,39 mil. korun v roce 2010 a v letech 2003-2010 3 mil. korun v průměru ročně s nejmenší zasažeností v krizi roku 2009. Proti roku 2003 se produktivita práce podle tržeb zvýšila o 50 %, u nejmenších firem o 65 %. Krizový pokles produktivity z roku 2009 u nejmenších firem pokračoval i v roce 2010.
- Za krize se snížila produktivita práce malých a středních firem (podle tržeb) o 7,9 % a za sledované období rostla v průměru ročně o 5,4 % (produktivita podle účetní přidané hodnoty analogicky -6,3 %, resp. +4,6 %). Pomalejší tempo růstu produktivity práce podle přidané hodnoty, oproti tempu podle tržeb znamená, že segment malých a středních firem by měl výrazněji trendově směřovat k posílení aktivit vytvářejících co nejvyšší přidanou hodnotu - resp. zvýšit podíl produkce s vyšší přidanou hodnotou - která je rysem vyspělosti ekonomik. I přesto, že v posledních osmi letech dosahovaly malé a střední firmy příznivější proporce přidané hodnoty k výkonům než celý firemní sektor.